

प्रकरण दुसरे

संशोधन विषयाशी संबंधित साहित्याचा आढावा

- २.० संशोधन साहित्याच्या आढाव्याचे महत्त्व
- २.१ संबंधित साहित्याचा अभ्यास
- २.२ संबंधित संशोधनाचे समालोचन
- २.३ सदरच्या संशोधनाचे वेगळेपण
- २.४ समारोप

प्रकरण दुसरे

संशोधन विषयाशी संबंधित साहित्याचा आढावा

२.० संशोधन साहित्याच्या आढाव्याचे महत्त्व

संशोधन विषयाशी संबंधित साहित्याचे सिंहावलोकन ही एक संशोधनाची अत्यंत महत्त्वाची पायरी आहे. या पायरीवरच संशोधन विषयाची इमारत उभी राहते. संशोधनाची समस्या शोधणे, समस्येचे चित्र तयार करणे, समस्येचे विधान नेमक्या शब्दांत मांडणे, व्याप्ती व मर्यादा अचूक ठरविणे, सामुग्री संग्रहाची साधने निश्चित करणे, संशोधन पद्धती वापरणे, वर्गीकरण करणे, अहवाल लेखन इत्यादी महत्त्वाच्या प्रक्रियेबाबत संशोधन विषयाशी संबंधित साहित्याचा आढावा मार्गदर्शक ठरतो. आढावा ही सातत्याने चालणारी प्रक्रिया आहे. संशोधन करीत असताना ज्या ज्या वेळी अडचणी निर्माण होतात, त्या संशोधन विषयाशी संबंधित साहित्याच्या अभ्यासातून सुटण्यास मदत होते.

२.१ संबंधित साहित्याचा अभ्यास

संबंधित साहित्याचे समालोचन करण्यासाठी अभ्यासकाने पुढील शैक्षणिक संदर्भ ग्रंथांचा अभ्यास केला.

1. Buch M.B., A Survey of Research in Education, Center of Advance Study in Education, Faculty of Educational Technology, Maharaja Sayajirao University of Baroda, India, 1974.
2. Buch M.B, Second Survey of Research in Education, Society of Educational Research and Devt., Baroda, India.

3. Buch M.B, Third Survey of Research in Education 1978-1983, National Council of Educational Research and Training, New Delhi, 1986.
4. Buch M.B., Fourth Survey of Research in Education 1983-1988, Volume I, National Council of Educational Research and Training, New Delhi, 1991.
5. Buch M.B., Fourth Survey of Research in Education 1983-1988, Volume II, National Council of Educational Research and Training, New Delhi, 1991.
6. John W. Best, Research in Education, Prentice Hall of India Private Limited, New Delhi.
7. Cohen L. and Manion, Research Methods in Education, Groom Helm Ltd., London, 1980.
८. जाधव मोहन, भोसले भारती व सरपोतदार प्राची, माध्यमिक शिक्षण, फडके प्रकाशन, कोल्हापूर, २००५.
९. मुळे रा. शं आणि उमाटे वि. तु., शैक्षणिक संशोधनाची मूलतत्वे, महाराष्ट्र विद्यापीठ ग्रंथ निर्मिती मंडळ, नागपूर, १९८७.
१०. भारत प्राकृतिक पर्यावरण, महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळ पुणे, २००६.
११. पोंक्षे द. बा., भूगोल अध्यापन पद्धती, चैतन्य प्रकाशन, पुणे, १९८३.

१२. बापट सु. अ., भूगोल अध्यापन पद्धती, सुयश प्रकाशन, नागपूर, १९७०.
१३. भिंताडे वि. रा., शैक्षणिक संशोधन पद्धती, नूतन प्रकाशन, पुणे, १९९९.
१४. शिवणेकर ल. मा., माध्यमिक शिक्षण संरचना व कार्यपद्धती, नूतन प्रकाशन, पुणे, २००४.

२.३ संबंधित संशोधनाचे समालोचन

संशोधकाने ज्या संबंधित संशोधनाचा अभ्यास केला, ती संबंधित संशोधने पुढीलप्रमाणे.

2.3.1 Shinde D.B, Development of an Instructional System for History Instruction to Ninth Standard Students with Special Reference to Ten Core Elements, Ph.D., Shivaji University, Kolhapur, 1999.

Objectives of the Study:

Principle Objectives:

1. To develop instructional system for History instruction with special reference to ten core elements.

It includes:

- a) To survey and analyze the ten core elements in secondary school curriculum and in course of history framed for Std. IX by the Govt. of Maharashtra through its agency.
- b) To survey and analyze ten core elements is a History text book of Std. IX published by Maharashtra State Bureau of Textbook Production and Curriculum Research, Pune.

- c) To locate lesson units from ninth Std. History text book that is helpful ten core elements and the objectives therein.
 - d) To survey the instructional strategies and instructional media available for instruction of the lesson units selected.
 - e) To plan an instructional system for history instruction of the lesson units selected.
 - f) To design and construct an instructional system for History instruction of the lesson units selected.
 - g) To test the effectiveness of a developed instructional system on the attitude and performance of the students.
2. To test the effectiveness of a developed instructional system with the effectiveness of a traditional instructional system in terms the performance of the students.
 3. To test the effectiveness of a developed instructional system with the effectiveness of a traditional instructional system in terms of attitude of the students.

Subordinate Objectives:

- a) To test the effect of developed instructional system on the attitude and performance of girls and boys and to compare the results.

- b) To equip the history teachers with a reliable system to overcome the difficulties in history instruction.

Research Tools:

Questionnaire, A survey test, Achievement test, Attitude scale, Retention test, Interview schedule, Lesson observation rating scale are used for data collection.

Research Procedure:

One Marathi medium high school was randomly selected from five high schools in Tasgaon town by simple hat sample technique. The selected school was V.N.K. High School, Tasgaon. The data of the students from std. IX from the school regarding previous years performance in history, socio-economic status, age, sex was obtained. He used simple randomized sample. The investigator had decided to conduct an experiment for full scale try out of the revised system.

Conclusions:

1. The present setting of history instruction is unsatisfactory to inculcate the values inherent in ten core elements.
2. The ten core elements as mentioned in NPF 1986 are reflected in history course of std. IX prescribed by Maharashtra State Board of Secondary and Higher Secondary Education, Pune and

are reflected in history text books of Std. IX produced by MSBTP, Pune.

3. The ten core elements can be instructed by using lecture, question-answer, discussion, assignment and programmed learning strategies.
4. The ten core elements can be instructed by using charts, maps, figures, pictures, models, tape recorder, dramatization, slides and film strips.
5. The ten core elements can be inculcated by using variety of co-curricular activities.
6. There are chapters like Greek Civilization, Arab Civilization, End of Feudalism and Beginning of Renaissance, The French Revolution, Capitalism and Industrial Revolution, in ninth Std history text book that can be involved in a instructional system on ten core elements.
7. The secondary schools are not well equipped in instructional system and media therein to impart instruction of the above chapters related to ten core elements.
8. An instructional system for history instruction on the units selected can be designed and constructed.

9. The girls and boys do not perform differently an achievement in their groups irrespective of the system used in instructing them.
10. The conventional instructional system and the developed instructional system for history instructions on the selected units differ in their effectiveness on the performance in achievement of the students.
11. The boys and girls do not perform differently on attitude irrespective of the system used in instructing them.
12. The conventional instructional system and the developed instructional system for history instruction on the selected units differ in their effectiveness on attitude of the students.
13. The girls and boys perform differently on the gains in achievement over attitude irrespective of the system used in instructing them.
14. The conventional instructional system and the developed instructional system for history instructions on the selected units differ in their effectiveness on the gains in achievement over attitude of the students.
15. The performances in teaching competence of pupil teachers do not differ in the conventional instructional system and the

developed instructional system for history instructions on the selected units.

16. The girls and boys from control group are equally good in the performance of girls and boys from experimental group are also equally good in retention test.
17. The conventional instructional system and the developed instructional system for history instructions on the selected units differ in their effectiveness on the performance in retention of achievement of the students.
18. The girls and boys from control group are equally good in the attitudes, the girls and boys from experimental group are also equally good in the attitudes in the retention attitude scale.
19. The conventional instructional system and the developed instructional system for history instructions on the selected units differ in their effectiveness on retention of attitude of the students. The developed instructional system helped the students in performing and retaining better than the students from the control group.

2.3.2 Dave, I and Shrivastava C.

Dave and Shrivastava worked on education and democratic attitudes among students. Tools for assessing causal factors of democratic attitudes were teachers attitudes inventory and planned observation schedules. They used case study method in investigation. The main finding of the study was that there is a significant difference in students attitudes in the areas of understanding and tolerance, creative participation and respect for higher values of life, while least difference is found in the attitudes towards the value of respect for individuality.

2.3.3 Kalias

Kalia studies ego ideals and values of students of 240 college students from colleges of education by using a survey method. The main findings were: a change occurred in values and ego ideals of the students and they are no longer tied to the old values and ego ideals, the process of modern social change has equally influenced the values and ego ideals of upper and lower strata of the college students.

2.3.4 De, D.K.

De conducted his research work on values of high school boys from West Bengal. He tried to develop values of the boys through

experimentation. The empirically selected values were dutifulness, sincerity, cooperation, conformity to school rules, honesty, loyalty and respect to seniors. He found that the mean scores of seven values of high schools boys were nearly eight, there was no significant relationship between the values of boys and those of their parents.

2.3.5 Gaur R. S.

Gaur made a study of values and perceptions of high schools from Rajasthan. The learning was measured by the test of Bhatnagar, values by the Allport-Veron-Lindsey study of values adopted by Bhatnagar and perception by Bhatnagar's self concept inventory.

2.3.6 Adhikari J. S.

Adhikari conducted a study of attitudes towards national defense and social values as resultants of socio-economic status and sex. He used survey method and the findings of his study were: there is no significant difference in attitudes towards national defense from rural and urban students, similarly subjects belonging to different sex groups had shown negligible difference in their social values.

2.3.7 Reddy N. Y.

Reddy studied values and attitudes of Indian youth. He uses a survey method in his study. The tools were social attitude scale. Reaction to

Authority inventory to measure conformity of modern attitudes with behaviour, Rokeach Belief System scale. The main findings were the rate of acquisition of modern attitudes with their in age was higher in the urban students than in the rural ones, the boys were found showing performance to political, theoretical and while the girls to aesthetic, religious and social values.

2.3.8 Shrivastava N. N.

Shrivastava made a study on the scientific attitudes. He developed a test with 36 items on six variables like rationality, curiosity, open mindedness etc. and compared science teachers and non-science teachers, similarly science students and non-science students. He found that the amount of scientific knowledge or general exposure to science courses impact on scientific on attitude positively, scientific knowledge helped in the formation of scientific attitude.

2.3.9 Patel M. G.

Patel studied the prevalent value system of the students of south Gujarat. He tried to find out the philosophical and psychological aspects of values system and constructed a inventory of value system. The findings were as the age increased the students become more

sociable, the older students were more involved in economic values, the girls shown more interest on rational values, the majority of the students liked to be active, aesthetic or art-oriented activities.

2.3.10 Dani D. N.

Dani measured scientific attitude of higher secondary students and compared with their cognitive styles. He used scientific attitude study scale constructed by the investigator and Ottman and Ruskin Scales. The findings of the study were, about 80% of the students had a positive scientific attitude, and the scientific attitude of the science students was higher than that of the arts and commerce students.

२.३.११ सौ. स्वामी व्ही. ए.

प्राथमिक स्तरावरील प्रथम भाषा मराठीच्या पाठ्यपुस्तकांचे १० गाभाभूत घटकांच्या दृष्टीने केलेले मूल्यमापन, एम.फिल., शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर.

संशोधनाची उद्दिष्टे -

१. इयत्ता १ ली ते ४ थी या स्तरावरील मातृभाषा मराठीच्या पाठ्यपुस्तकातील पाठामधून व्यक्त होणाऱ्या गाभा मूल्यांचा शोध घेणे.
२. ही गाभामूल्ये त्या पाठातून प्रतित होतात का, ते तपासणे.
३. पाठ्यपुस्तकातून प्रतिबिंबित होणाऱ्या गाभाभूत मूल्यांचे प्रमाण ठरविणे.
४. पाठ्यपुस्तकातून प्रतिबिंबित होणारी गाभामूल्ये पुरेशा प्रमाणात आहेत का, हे तपासणे.

संशोधनाची कार्यपद्धती -

प्रस्तुत संशोधनासाठी सर्वेक्षण पद्धतीचा अवलंब करून संबंधित संशोधनाची साधनसामुग्री गोळा करण्यासाठी प्रश्नावली, मुलाखत व निरीक्षण या साधनांचा अवलंब केला.

निष्कर्ष -

- १) अध्यापकाची शैक्षणिक अर्हता व अनुभव या संदर्भात आहेत.
- २) पाठ्यक्रम व प्रतिबिंबित होणारी गाभामूल्ये या संदर्भात आहेत.
- ३) सर्वसामान्य निष्कर्ष

इयत्ता १ ली ते ४ थी च्या पाठ्यपुस्तकातील पाठामधून प्रतिबिंबित होणारी गाभामूल्ये ही पुरेशा प्रमाणात आहेत असा होकारात्मक प्रतिसाद. तरी मराठी अध्यापन करणाऱ्या सर्व अध्यापकांनी या गाभामूल्यांच्या नोंदीची दखल घेणे आवश्यक आहे. भाषिक कौशल्याच्या नोंदीची दखल घेणे आवश्यक आहे. भाषिक कौशल्याच्या विकसनावर भर देत असताना या गाभामूल्यांचीही दखल घेणे आवश्यक आहे तरच अध्यापनातून गाभामूल्याधिष्ठित अध्ययन अनुभूती दिल्या जातील. गाभामूल्याचे संक्रमण होते किंवा नाही यांचेही मूल्यमापन होणे आवश्यक आहे. यावरून अशी शिफारस केलेली आहे की, गाभामूल्यांचे स्वरूप व व्याप्ती या संदर्भात अध्यापकांना योग्य ते मार्गदर्शन देण्यात यावे.

सदरच्या संशोधन विषयाशी संबंधित आतापर्यंत झालेल्या वरील संबंधित संशोधनावरून काही सामान्य निष्कर्ष खालीलप्रमाणे काढता येतील.

१. पाठ्यपुस्तकातील विविध पाठामध्ये संस्काराच्या दृष्टीने विविधता आढळते.
२. पाठ्यपुस्तकातील पाठ्यांश राष्ट्रीय व भावनात्मक ऐक्याला पूरक असतो.

३. मूल्यशिक्षणासाठी वेळापत्रकात स्वतंत्र तास व शिक्षक असावेत.
४. पाठ्यपुस्तकातील पाठामधून प्रतिबिंबित होणारी गाभामूल्ये ही पुरेशा प्रमाणात आहेत.
५. भाषिक कौशल्य विकसनासाठी गाभामूल्यांवर भर देण्यात यावा.
६. अध्यापन करताना गाभामूल्यांची दखल घेतल्यास गाभामूल्याधिष्ठित अध्ययन अनुभूती देता येते.

वरील संबंधित संशोधनाच्या आढाव्यावरून असे दिसून येते की, गाभाभूत घटकांच्या संदर्भात फक्त उपलब्ध माहितीवरून एकच संशोधन झालेले आहे ते म्हणजे प्राथमिक स्तरावरील प्रथम भाषा मराठीच्या पाठ्यपुस्तकांचे दहा गाभाभूत घटकांच्या दृष्टीने केलेले मूल्यमापन म्हणजेच मराठी विषयाच्या संदर्भात हे संशोधन झालेले आहे. पण भूगोल विषयाच्या बाबतीत अद्याप गाभाभूत घटकासंदर्भात संशोधन झालेले आढळून येत नाही. भूगोल विषयासंदर्भात गाभाभूत घटकांच्या अभ्यासाचा हा पहिलाच प्रयत्न आहे.

२.३ सदरच्या संशोधनाचे वेगळेपण

सदरच्या संशोधनाचा विषय मध्यमिक स्तरावरील भूगोल विषयाच्या पाठ्यपुस्तकात अंतर्भूत असणाऱ्या गाभाभूत घटकांचा चिकित्सक अभ्यास हा आहे. गाभाभूत घटक ही संकल्पना विविधतेतील एकता जपण्याच्या गरजेतून आली. देशातील प्रत्येक राज्य आपल्या गरजा लक्षात घेवून अभ्यासक्रमाची रूपरेषा ठरवित असते. गाभाभूत घटकाकडे दृष्टीक्षेप टाकला की हे लक्षात येते की प्रत्येक विषयात गाभाभूत घटकांचा समावेश करण्यात आला. शैक्षणिक वर्ष २००५-०६ मध्ये इयत्ता नववीचा पाठ्यक्रम बदललेला आहे. नवीन पाठ्यक्रमाला अनुसरून नवीन पाठ्यपुस्तक तयार करण्यात आले आहे. त्यामुळे महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळ, पुणे यांनी तयार केलेले नववीच्या भूगोल

विषयाच्या पाठ्यपुस्तकातील आशयात अंतर्भूत असणाऱ्या गाभाभूत घटकांचा अभ्यास करण्यासाठी विविध उपक्रम कोणते हे समजण्यासाठी हे संशोधन महत्त्वाचे आहे.

प्रस्तुत संशोधनावरून महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळ, पुणे यांनी तयार केलेल्या इयत्ता नववीच्या भूगोल विषयाच्या पाठ्यपुस्तकातील आशयामध्ये कोणकोणत्या गाभाभूत घटकांचा समावेश झाला आहे हे समजेल. तसेच उद्दिष्टांची पूर्तता झाली की नाही हेही लक्षात येईल. त्याचप्रमाणे विषयाचा दर्जेदारपणा, मूल्यमापनातील त्रुटी समजतील. याचा उपयोग विद्यार्थी व शिक्षक यांना महत्त्वाचा ठरेल. भूगोल विषयाच्या आशयात ज्या-ज्या ठिकाणी गाभाभूत घटकांचा आशय येईल, त्या-त्या ठिकाणी गाभाघटकांचे स्पष्टीकरण, महत्त्व, उपक्रम समजावून समजावून दिल्यास त्याचा उपयोग विद्यार्थ्यांना व शिक्षकांना भावी जीवनातही होईल. म्हणजेच ते त्यानुसार वागून आपले जीवन सुखीसमाधानी करतील व त्यामध्ये राष्ट्रभक्ती, राष्ट्रीय एकात्मता ही मूल्ये आपोआपच रुजतील. त्याचा समाजाला व पर्यायाने राष्ट्रालाही उपयोग होईल. त्याचबरोबर शिक्षक, विद्यार्थी, विषयतज्ज्ञ, महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळ यांना बदललेल्या इयत्ता नववीच्या भूगोल विषयाच्या पाठ्यक्रमानुसार पाठ्यपुस्तकातील गाभाभूत घटकांचा अभ्यास या सदरच्या संशोधनावरून करता येईल.

२.४ समारोप

संशोधकाने वरील सर्व संबंधित संशोधनाचा अभ्यास केल. ही संबंधित संशोधने संशोधनाची दिशा ठरविण्यासाठी उपयुक्त ठरली. संशोधनाची कार्यवाही करण्यासाठी संबंधित संशोधनाचा हा अभ्यास उपयुक्त ठरला. संशोधकाने संशोधनाची दिशा निश्चित करून, संबंधित संशोधन साहित्याच्या अभ्यासावरून प्रस्तुत संशोधनाची कार्यपद्धती तयार केली. संशोधकाने प्रस्तुत संशोधनासाठी कोणती कार्यपद्धती वापरली व माहिती संकलित करण्यासाठी संशोधनाच्या कोणत्या साधनांचा वापर केला ते पुढील प्रकरणात दिले आहे.